

A SZELÍD TEREMTÉS

Kiúttalan

FORGÁCS IVÁN

SZERGEJ LOZNYICA MEGALÁZOTT HŐSEI A KELET-EURÓPAI ÚTVESZTŐBEN BOLYONGANAK, A NATURALIZMUSTÓL CSAK EGY LÉPÉS A SZÜRREALITÁS.

Elsőre marketingfogásnak tűnik Dosztojevszkij kisregényéhez kapcsolni Szergej Loznyica 2017-es játékfilmjét. Abban ugyan nincs okunk kételkedni, hogy a forgatókönyvet még a nagy orosz klasszikus műve ihlette, de a filmet a legtágabb értelemben sem tekinthetjük adaptációnak. Ma játszódik, mások a szereplői, más a „története”, műfaja, szerkezete.

Leginkább egy közhelyes, ezerszer idézett mondás parafrázisával teremtünk kapcsolatot a két *Szelíd teremtés* között: Mindnyájan Dosztojevszkij *Szelíd teremtéséből* bújtunk elő. Amintalan nem is olyan gyermeteg nyomvonal. Hiszen az eredeti mondást Dosztojevszkijhez kötik, aki úgy vélte: „Mindnyájan Gogol köpönyegéből bújtunk elő.” És ahogy haladunk az időben, folytathatnánk a behelyettesítést Gorkijjal, Platonovval, Szolzsenyicinnel, Suksinnal, Salamovval, Jerofejevvel. Nem általában az orosz realizmus nagyjaival, hanem azon íróival, akik rendkívüli erővel, földhöz vágó érzéketlenséggel tárták fel az oroszországi „megalázottak és megszomorítottak” hivatalnokai, külvárosi, vidéki, falusi, büntetőtábori világát.

Ebben a világban mozog Szergej Loznyica eddigi életműve. Térben, időben, szabadon. Amiből különös identitás jött létre. Hagyományos értelemben kelet-európainak, vagy inkább keleti szlávnak, politikailag aktualizálva orosz birodalminak nevezhetnénk, amelyben összemosisodik Oroszország, Ukrajna és Fehéroroszország. A Szovjet-Beloruszsiában született, Kijevben és Oroszországban tanult, dolgozott, ukrán állampolgárságú rendező nevét háromféleképpen is írhatjuk-ejthetjük: Laznyica, Loznicja, Loznyica. Szjargej, Szerhij, Szergej.

2001-ben Németországba költözött családjával. Ezért a múltban disszidens vagy emigráns alkotóvá minősült volna. Ma azonban csak még nagyobb mozgástérhez jutott vele. Döntően nyugat-európai pénzből készítheti kelet-európai, orosz nyelvű filmjeit, amelyeknek határozott, de kulturált ellenzéki szellemisége egyelőre tűrhető Oroszország számára, jelen vannak az ottani forgalmazásban, fesztiválokon is. Olykor még rubelek is csöppennek a gyártásukba.

Loznyica filmes munkásságában lassan alkotói szemléletté, módszerré kristályosodik ez a sajátos identitású mozgás: Akárhonnan indulsz, bármerre sodródhatsz, de ugyanoda jutsz. Talán ezer kilométerrel elcsúsztál, más helységben vagy, másik nő nem szeret, másban hiszel, mások aláznak. De mindegy. Átszakítottad a célszalagot a reménytelenségben.

Loznyica műszaki, matematikusi végzettséggel és pályakezdéssel a kilencvenes években váltott filmes területre. A moszkvai főiskola után dokumentumfilmjeivel szerzett nemzetközi elismerést. Nem az első játékfilmhez akart velük bejelentkezni, a műfaj elkötelezett, megszállott művelője mind a mai napig. Néhány év alatt egyedülállóan izgalmas, szociológiai szempontból is értékes anyagot hozott létre a kelet-európai vidék jellegzetes, kevésbé dokumentált élethelyzeteiről, társadalmi jelenségeiről. Nem annyira sorsok után nyomozott, hanem hétköznapi szituációk mélyébe hatolt, a törvényszerű kiszolgáltatottság, gyötördésbe vetettség képi lenyomatát keresve bennük. Megannyi művész után ő is ráérezett, hogy ennek a világnak a létezés alapszintjén zajlódna a nagy, embert próbáló története. Ezt mi is tapasztaljuk, elég felidézni, miről mesélünk

legtöbbet egy oroszországi vagy ukrajnai út után. A gyönyörű nevezetességekről, tájakról, művészeti élményekről? Nem. Sokkal inkább arról, hogyan bolyongtunk a metró labirintusában, hogyan találtuk meg a sugárút másik oldalára vezető aluljárót, milyen volt trólin utazni, vonatra várni, jegyet venni valahova. Mindent felülír, hogy olyan világban jártunk, amely lépten-nyomon, bármiért próbára tehet minket.

Ne fárasztuk most magunkat annak magyarázatásával, miért ilyen ez a kelet-európai élettér. Hogy a leszakadás, a tatárok, az európai periféria birodalomra erős szakolása stb... Interjúiban Loznyica is kipréseli magából ezeket a nem feltétlenül üres közhelyeket, de filmjei azt sugallják, hogy nincs igazi válasz a kérdésre, és a változásokhoz nem az szükséges, hogy megszülessen. Sokkal inkább az embertelenség minél nagyobb tudatosítása.

Ez a cél már játékfilmes próbálkozásokat is követelt. A bemutatkozás, a *Boldogságom* (*Szcsasztyje moja*, 2010) úgy indul, mintha Loznyica csupán fikciós keretet keresne dokumentumfilmes énjéhez, megteremti saját alteregóját egy teherautó sofőrben, hogy útra kelhessen benne a vidék rejtelmes kietlenségébe. Dokumentarista epizódláncra számítottunk, ám az utazás egyre sejtelmesebb napi eseményei, az útítársak régmúltba is elkalandozó története egy idő után szétfeszítik a szerkezetet. Loznyica nem tér ki a sodrás elől. Hagyja megölni a főhősnek vélt sofőrt, azaz addigi önmagát, és egy halálra vált, szóltan figura képében átlép egy téli világba, amely mitikus szintre fagyasztja a napi életben maradásért folytatott küzdelem kegyetlenségét. Aprólékosan felépített, naturalista életképei szimbolizmusba csapnak át, végletekig fokozódik bennük az erőszak közönségessége. Amire a második főhősnek egyetlen, ösztönös válasza van: végezni mindenkivel.

A *Boldogságom* eredeti, felkavaró erejű építkezése egyértelműen az európai artfilm meghatározó egyéniségei közé emelte Loznicát. Nem meglepő hát, hogy ki akarta próbálni magát tisztább, hagyományosabb játékfilmes keretek között is. 2012-ben elkészítette Vaszil Bikov egykor tabudöntő, a németekkel való kollaboráció erkölcsi-lélektani kérdéseit feszegető háborús kisregényének adaptációját. A *Ködben* (*iv tumanye*) is erőteljes alkotásnak bizonyult, könnye-

